

SOMSSICH RÉKA: EGYSÉGES JOG – EGYSÉGES ÉRTELMEZÉS?
AZ UNIÓS JOG ÉRTELMEZÉSE A TAGÁLLAMI BÍRÓSÁGOK SZINTJÉN
(BUDAPEST: ELTE EÖTVÖS KIADÓ 2016) 286.

Az egységesített jog funkcióját kizárólag annak egységes értelmezése esetén töltheti be. E tétel igaz a jogegységesítés valamennyi eredményét illetően: akár annak nemzetközi egyezményekben, mintatörvényekben megtestesülő produktumáról van szó, akár olyan *sui generis* jogrendszerről, mint az Európai Unió joga. A téma olyan kimeríthetetlen forrásnak mutatkozik, amellyel számos munka foglalkozott már, s amely látszólag továbbra sem hagyja nyugodni a jogtudomány művelőit. E tárgykörben született Somssich Réka monográfiája is, mely azonban merőben új perspektívából szemléli a jogértelmezés összetett kérdéskörét.

A kötet az ELTE Jogi Kari Tudomány sorozat 37. kiadványaként látta meg a napvilágot, *Egységes jog – egységes értelmezés? Az uniós jog értelmezése a tagállami bíróságok szintjén* címmel. A cím informatív, jól illusztrálja a mű tartalmát, hiszen az az uniós jog értelmezésének sajátosságait, nehézségeit tárgyalja csaknem 300 oldalon. Az alcím ugyanakkor nem a legszerencsésebb abból a szempontból, hogy az olvasó, először kezébe véve a kötetet, a tagállami esetjog kizárólagos vizsgálatára számíthat. Ez a vizsgálat rendkívüli precizitással meg is történik, azonban emellett a szerző jelentős hangsúlyt fektet – teljesen indokolt módon – az Európai Unió Bírósága gyakorlatának ismertetésére, melynek megjelenítése esetén a cím jobban tükrözhetne volna az írás tartalmát.

Hogyan is épül fel ez az átfogó és szabatosan kimunkált kötet, amelyről a recenzens csak elismeréssel nyilatkozhat? A Bevezetést és a Befejező gondolatokat leszámítva a könyv három nagy részből áll. Az első egységben az uniós jog értelmezésének általános sajátosságairól olvashatunk, a második rész a munka tulajdonképpeni „magja”, mely a tagállami bíróságok kapcsolódó joggyakorlatát mutatja be, végül a harmadik rész a téma egy speciális vonatkozásával, a nemzeti jogalkalmazó által kialakított jogértelmezés felülírásával foglalkozik.

Az autonóm európai jog a nemzeti bíróságok gyakorlata folytán válik „élővé”. Rájuk hárul a szerep, hogy a közös jog rendelkezéseit érvényre juttassák, alkalmazzák az eléjük kerülő jogvitákban. Kardinális kérdés, hogy ez a decentralizált jogalkalmazás hogyan működik a gyakorlatban, hiszen „a jogszabályoknak valójában

csak akkor van gyakorlati haszna, ha megfelelően alkalmazzák azokat”.¹ A bírák azért, mert az uniós jog úgy mond „idegen test” a belső jogrendben – mely része annak, mégis, alkalmazása eltérő szemléletet igényel – nehéz helyzetben vannak előbbi igyekezetükben. Az egyre bővülő uniós joganyag értelmezése és alkalmazása „egyfajta kétrendszerű párhuzamos gondolkodásra kényszeríti a nemzeti bírót, adott esetben egészen technikainak tűnő és nem csak tisztán jogi fogalmak esetében is” (7. o.). Összességében sikeresek-e az „egyre nagyobb számú, ugyanakkor eltérő jogrendszerhez tartozó és más nyelvet használó jogalkalmazói fórum[ok]” (7–8. o.) e mechanizmus alkalmazásában? Teljesülnek-e a jogalkotó célkitűzései, megfelelően, egységesen érvényesítik-e a nemzeti bíróságok az uniós jog speciális elbírálást igénylő normatömegének rendelkezéseit? E kérdést hivatott megválaszolni a kötet, a vonatkozó szakirodalom és esetjog széles körű feldolgozásával.

A mű „főszereplői” a bíróságok – a nemzeti bíróságok, illetve a Bíróság. Az egységes érvényesülést ugyanis e szervek együttműködése biztosítja: az uniós fórum végzi a normák kötelező erejű értelmezését, a nemzeti bíróságok pedig (részben ennek alapján, részben önálló értelmezés útján) alkalmazzák azokat. A Bíróság ítéleteinek hatása tehát egyértelmű, a nemzeti bíróságok döntéseivel azonban nem ez a helyzet. Somssich a tagállami bírói döntések hatásának két irányát különbözteti meg, mégpedig a Bíróság irányába zajló vertikális, és a többi tagállami (hazai, illetve külföldi) bíróság irányában fennálló horizontális hatásokat. Véleményem szerint utóbbi elemzése alkotja a kötet igazi különlegességét, hiszen a hazai szakirodalom csak rendkívül érintőlegesen foglalkozik ezzel a vonatkozással.

A könyv első, 160 oldalt kitevő fejezete gyakorlatilag „előkészíti a terepet” a fő mondanivalót tartalmazó második és harmadik résznek. A fejezet maga hat alfejezetre oszlik, melyeket egy hosszabb bevezető rész előz meg. A kötet előnye, hogy minden nagyobb tartalmi egység tartalmaz bevezető és összegző részt, amely által a fejezetek külön olvasva is a teljesség érzetét keltik, mégis illeszkednek és kiegészítik egymást.

Ha az első fejezetet vizsgáljuk, annak bevezető része lehatárolja a kutatás tárgyát, amennyiben leszögezi, hogy nem kíván foglalkozni a jogalkotási aktusok érvényességével, illetve az értelmezés kérdésköréhez lazábban kapcsolódó (például az értelmezés elmaradása annak okán, hogy a tagállami bíró fel sem ismeri az uniós jogi rendelkezés alkalmazásának kötelezettségét) problémakörökkel. Az első lehatárolási szempont abból a tényből adódik, hogy a munka a tagállami bíróságok jogalkalmazását vizsgálja, amelybe azonban „beékelődik” a Bíróság értelmező tevékenysége, mégpedig az EUMSz. 267. cikke szerinti előzetes döntéshozatali eljárás által. Ha a kötet a rendelkezés b) pontjában szereplő kérdéskört (az uniós intézmények, szervek vagy hivatalok jogi aktusai) is vizsgálat tárgyává tenné, az feltehetően a „főcsapásként” kijelölt tagállami jogértelmezéstől igen messze vezetne. A szerző – helyesen – ehelyett olyan, az olvasó számára nem feltétlenül evidens vonatkozásokkal foglalkozik, mint az értelmezésre irányuló előzetes döntés-

¹ SZABÓ Sarolta: *A Bécsi Vételi Egyezmény, mint nemzetközi lingua franca. Az egységes értelmezés és alkalmazás újabb irányai és eredményei* (Budapest: Pázmány Press 2016) 52.

hozatali eljárás igénybevételének feltételei, vagy „igénybe nem vételének” okai és következményei. Már a munka e korai szakaszában megmutatkozik – s később látjuk, hogy ez az egész munka sajátja – a logikus és arányos, csapongásoktól mentes, lényegre törő felépítés.

A kötet ahelyett, hogy „fejest ugrana” a tagállami bíróságok gyakorlatának tematikus elemzésébe, először tisztázza az uniós jog értelmezésének feladatával szembevetülő tagállami bíró lehetőségeit. Eszerint, ha fennállnak ennek a feltételei, az értelmezést maga végzi el, egyéb esetben a Bírósághoz fordul. Felmerül ebben a körben a tagállami bírák mérlegelési szabadságának kérdése, mely, mint az az EUMSZ. 267. cikkéből olvasható, a végső fórumként eljáró bíróságok számára jóval szűkebb. Az első fejezetből megtudjuk, mikor kötelesek a bíróságok előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezni, illetve hogyan tudnak e kötelezettség alól mentesülni (CILFIT-kritériumok).² E kérdés különösen fontos és releváns annak fényében, hogy az egységes értelmezés biztosításáért felelős Bíróság elé kerül-e a kérdés, így megadva a lehetőséget annak, hogy minden tagállam bíróságai számára kötelező precedens szülessen. Látszólag ez a megoldás megfelelő, azonban tekintettel kell lennünk olyan „ellenható” faktorok létezésére is, mint az eljárás időtartamának, vagy a Bíróság munkaterhének alakulása. Somssich csokorba gyűjti azokat a „kitörési pontokat”, melyek az önálló tagállami joggyakorlatnak teret adnak: 1) a bíróban nem merül fel kétség az alkalmazandó jog értelmét illetően, 2) felmerül értelmezési kérdés, de annak eldöntése nem szükséges az ügy elbírálásához, 3) felmerül értelmezési kérdés, melyet az alsóbb fokú bíróság maga old meg, 4) az értelmezési kérdést a legfelsőbb fórum a Bíróság gyakorlata alapján egyértelműen el tudja dönteni (*acte clair* doktrína), illetve az eljárás megindítását az ügy szempontjából szükségtelennek ítéli, 5) az újonnan csatlakozó országok bíróságai úgy ítélik, a Bíróság az időtényező folytán nem rendelkezik az ügyben hatáskörrel (16–17. o.).

Már a munka legelején felmerül az értelmezés és alkalmazás elválasztásának problematikája, mely tekintetben a hatáskörmegosztás dilemmája rajzolódik ki – ti. előbbi a Bíróság, utóbbi a tagállami bíróságok feladata. Könnyen beláthatjuk, hogy ebben a körben akadhatnak átfedések és a határok nem minden esetben állapíthatók meg egyértelműen. A szerző különböző jogirodalmi nézetek megjelenítésével végzi a Bíróság válaszainak, illetve a tagállamok értelmező ítéleteinek csoportosítását, melyet követően saját szempontrendszerrel kínál. Ennek alapján különféle „tipushelyzeteket” ismertet a Bíróság elé kerülő kérdések sorsát illetően (például tagállami bíró által rendelkezésre bocsátott információk elégtelensége, jogpolitikai okok megjelenése), s esetleírásokkal tarkítottan mutatja be e helyzetek megoldási gyakorlatának alakulását.

² „Ha közösségi jogi kérdés merül fel olyan nemzeti bíróság előtt, amelynek határozatai ellen a nemzeti jog értelmében nincs jogorvoslati lehetőség, e bíróság köteles eleget tenni azon kötelezettségének, hogy a kérdést a Bíróság elé terjessze, kivéve, ha azt állapította meg, hogy a felmerült kérdés nem releváns, vagy a szóban forgó közösségi jogi rendelkezést a Bíróság már értelmezte, vagy a közösségi jog helyes alkalmazása olyannyira nyilvánvaló, hogy az minden ésszerű kétséget kizár; az ilyen esetek fennállását a közösségi jog sajátos jellemzőinek, az értelmezésével kapcsolatos különleges nehézségeknek és a Közösségen belüli eltérő ítélkezési gyakorlat veszélyének függvényében kell megítélni.” BLUTMAN László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban* (Budapest: HVG-ORAC 2014) 281.

Érdekes szelet ebben a körben az általános uniós alapelvek érvényesítésének boncolgatása. Az elemzés tárgya, hogy mely esetekben vonja ezt saját hatáskörébe a Bíróság, és mely esetekben hagyja meg a tagállami fórumoknak. Némi „aránytalanságot” okoz, hogy a szerző az arányosság kérdésével hosszan és részletesen foglalkozik, az „egyéb uniós alapelvek” tekintetében elmarad az előbbihez hasonló, tendenciákat ismertető elemzés, s csupán példaként kerül említésre néhány további alapelv és az azokkal kapcsolatos kiszámíthatatlan uniós bírósági gyakorlat ténye. Többször kiemelésre került, hogy a szerző megállapításait mindig a releváns eset-jog rendkívül széles körű ismertetésével támasztja alá. Az Európai Bíróság meghatározó ítéletein túl bepillantathatunk többek között az angol, német, holland, litván, lengyel, cseh, szlovák, magyar, görög, dán tagállami gyakorlatba, mely értékét a kötetnek nem lehet eléggé kihangsúlyozni. Szemezgethetünk tehát az angolszász és kontinentális gyakorlatból is, melynek során érzékelhetjük a szerző különös érdeklődését az angol esetjog logikája, úgyszintén az egyes problematikus „csomópontok”, mint a tisztességtelen szerződési feltételek, az iparjogvédelmi szabályozás, vagy a vámtarifa-besorolásokkal kapcsolatos ügycsoportok iránt.

Az egyébként integráns kötet néhány részénél³ az olvasónak egyfajta „könyvből könyvből” érzése támad – ezek a részek kissé megtörik a szerző által alkalmazott módszer mintázatát, jellemzően egy-egy hosszabb esetelemzéssel, a fejezet témája szerinti legjelentősebb ügyek részletes ismertetésével. E „kitérőket” azonban a szerző mindig megindokolja, s az összhatás szempontjából semmit sem ront a munka értékén, sőt, a tényállások színessége üdítően hat egy-egy hosszabb szakmai elemzés után.

A bíró nemzeti jogrendszere által meghatározott fogalmi kötöttségeivel és a Bíróság tisztázó szerepével foglalkozó második, a CILFIT-kivételeket elemző harmadik, valamint a Dzodzi-elv szerepét taglaló negyedik alfejezet arra szolgál, hogy a tagállami bíróságok utalási kötelezettségének alakulását, gyakorlati tendenciáit bemutassa. Jelentős a Bíróság egyes meghatározott kérdéskörökkel kapcsolatos hozzáállásának feltérképezése – az egyik legfontosabb tényező ugyanis a tagállami fórum kérdésfeltevési hajlandóságának vizsgálata során, hogy a Bíróság milyen gyakorlatot alakított ki a kérdéskört illetően, ösztönzi-e válaszaival a tagállami bíróságokat, vagy inkább visszautasító magatartást tanúsít. Előbbiek mellett külön alfejezet foglalkozik a tagállami fórumok és a Bíróság együttműködését nehezítő olyan „láthatatlan” tényezőkkel, mint az előzetes döntéshozatali eljárással együtt járó idővesztés, a Bíróság korábbi gyakorlatának feltérképezéséhez szükséges nyelvtudás hiánya, vagy a mögöttes jogpolitikai megfontolások befolyásoló ereje. Kiemelendő ebből a körből az egyes országok utalási kötelezettségének belső jogi mechanizmusait bemutató rész, amely mintegy tizenegy tagállam megoldásait veti össze (126–138. o.).

Igazán érdekes az uniós jogi precedensek helyzete. Létezik ilyen? A szerző Herman von Hartent idézi, aki a tagállami bíróságok értelmezési tevékenység-

³ Pl. *Abbey National Plc- és Kásler-ügyek* összehasonlító elemzése (51–67. o.); *Apple vs. Samsung* ügy, (80–88. o.); *Saint Prix-ügy* (202–209. o.).

ge folytán kialakult joggyakorlatot nevezi így. Az ilyen precedensjog sorsa különbözőképpen alakulhat: a későbbi uniós joggyakorlat igazolja, avagy megdönti azt; hatásai pedig különböző intenzitással jelentkezhetnek, az alsóbb bíróságok igazodásától az Európai Bíróság joggyakorlatának befolyásolásáig. A témakörrel a kötet második nagy egysége foglalkozik. A szakirodalom által bővebben tárgyalt, inkább a Bíróság jogegységesítő szerepét kihangsúlyozó részt követően tehát megismerhetjük a tagállami bíróságok ítéleteinek hatásait, mely „az egységes értelmezésnek ugyan egy megkérdőjelezhető, de kiegészítő eszköze lehet” (164. o.).

Vannak kérdéskörök, melyek nemzetek közötti együttműködést indukálnak. Ilyenek általában a technika gyors fejlődéséből fakadó, illetve olyan globális problémák, mint az egészségügyi igényekkel kapcsolatos kártérítési keresetek, a környezetjog területén, vagy a menekültek helyzete által felvetett kérdések. Ezekben az ügyekben a bíróságok külföldi ítéletek tanulmányozásával kapcsolatos növekvő hajlandósága figyelhető meg. Azonban ilyen hatást válthat ki többek között, folytatja a szerző, ha a nemzeti jog nem szabályoz megfelelően, vagy hézagoktól mentesen, az alkalmazandó szabály idegen jogrendszerből került átültetésre, esetleg az értelmezett rendelkezés gyakorlatának sikerességét akarja alátámasztani. Tökéletes példa a nemzeti bíróságok együttműködésére a nemzetközi egyezmények nemzeti bíróságok általi alkalmazása, legfőképp, ha a szóban forgó egyezmény nem rendelkezik autentikus értelmezésre felhatalmazott bírói fórummal.⁴ Más nemzetek szervei által hozott döntések figyelembevétele tehát számos esetkörben indokolt, sőt, bizonyos esetekben kötelezettség,⁵ ennek kivitelezése azonban a gyakorlatban korlátokba ütközhet. Az uniós jogi sajátosságokat kiemelő, a nemzeti ítéletek átjárhatóságát statisztikai adatokkal és jogesetekkel alátámasztva bemutató fejezet végén a szerző arra a következtetésre jut, hogy „a felsőbírósági joggyakorlatnak ez a fajta horizontális egységesülése jelenleg nem realitás” (185. o.). A kötet egyetlen, technikaibbnak mondható része a második fejezet harmadik alegysége, mely a tagállami bíróságok megismerhetőségét szolgáló adatbázisokat ismerteti. Azon túl, hogy kevésbé dinamikus, mint a kötet többi része, rendkívül hasznos információkat tartalmaz a gyakorló jogászok, illetve az elméleti szakemberek számára is.

A munka utolsó, harmadik nagy egysége a kialakított uniós jogi nemzeti precedensek felülírásának témakörét tárgyalja. Már világos, mit értünk a fogalom alatt, kik, milyen céllal és hogyan alakítják ki azokat, azt azonban szükséges számításba venni, hogy ezek a gyakorlatok nem minden esetben bizonyulnak helyesnek. E ponton ismét a Bírósághoz jutunk – a helytelen uniós jogi nemzeti gyakorlat megdöntése ugyanis annak eljárása által lehetséges. Hogyan érünk el arra a pontra, hogy a Bíróság vizsgálat alá von egyes tagállami gyakorlatokat? Az eljárást kezdeményezhetik az adott állam a precedenst kialakítótól eltérő (alsóbb fokú) bíróságai, vagy más tagállam bíróságai is. Megdőlhettek a precedensek úgy is, hogy maga a bíróság vizsgálja felül saját gyakorlatát, vagy az Európai Bizottság indít a kérdéskörben kötelezettségszegési eljárást.

⁴ Pl. *Bécsi Vételi Egyezmény* (164–170. o.).

⁵ Lásd a CILFIT-kritériumokat.

Azt az esetcsoportot, amikor a tagállami felsőbíróság játszik szerepet a kialakított gyakorlat felülírásában, a szerző szintén több csoportra osztja. Legjelentősebb az az esetkör, amikor a felsőbíróság maga írja felül gyakorlatát, speciális helyzetként azonban előállhat, hogy az adott állam másik felsőbíróságának gyakorlata, esetleg az értelmezés kötelező irányát kijelölő kötelező leirat miatt kezdeményez az adott bíróság előzetes döntéshozatali eljárást. Az egyes csoportok kibontása azonos séma szerint történik: a jelenség okainak feltárása, majd egy-egy szemléltető példa ismertetése. Hasonló módon megismerhetjük az alsóbíróságok revíziós kísérleteit a felsőbíróság által kialakított gyakorlatot illetően. A kötet különös érdeme, hogy nem „elfogult” a magyar bírósági gyakorlattal: ugyanolyan arányban találunk különböző tagállamok esetjogából hozott példákat, mint hazaiakat.⁶ A más tagállam fórumainak a nemzeti precedensek megdöntésére irányuló törekvéseit bemutató alfejezet például a szlovén Legfelsőbb Bíróság kérdésével indult *Vnuk*-ügyet ismerteti, mely „komplexitásában szemlélteti, hogyan alakult ki eltérő tagállami joggyakorlat részben az érintett irányelv által használt fogalom uniós szintű definiálatlansága, részben az irányelv nyelvi változatainak eltérősege okán, és hogyan oldotta azt fel egy előzetes döntéshozatali eljárásban született ítélet” (233. o.).

Az előzetes döntéshozatali eljárás megindításának elmaradása miatt a tagállammal szemben indítható kötelezettségszegési eljárás lehetősége az EUMSZ 258. cikkén alapul. Első hallásra ez a lehetőség szokatlannak tűnhet, mivel a kötelezettségszegési eljárás tipikus tárgya a jogalkotó szervek mulasztása, tehát a kötet ezen alfejezete egy különleges nézőpontot tárgyal. Mivel a felsőbíróságoknak, mint azt láttuk, bizonyos esetekben kötelező a Bírósághoz folyamodniuk jogértelmezéssel kapcsolatban, logikus, hogy e kötelezettség elmulasztása is előidézheti az eljárás megindítását. De mi a helyzet az alsóbb bíróságok döntéseivel? Milyen joggyakorlat adhat alapot az utalási kötelezettség megsértésére? A választ az elméleti megoldás és a gyakorlatban fellelhető tendenciák összevetésével kapjuk meg. A kérdéskör lezárása végül a tagállami gyakorlat megdőlése közvetlen és közvetett következményeinek ismertetésével történik.

A szerző a munka célját a bevezetésben az önálló tagállami jogértelmezés és az uniós jog egységes érvényesülésének összefüggései vizsgálatában jelölte meg (10. o.). Feltárta az alapfogalmakat, elemezte a tagállami fórumok és a Bíróság közötti viszonyrendszert, s egyedi módon kitért az egyes tagállamok uniós jogi önálló joggyakorlatának bemutatására, melyet minden ponton kritikus szemlélettel, és megalapozott állításokkal tett. A kitűzött célt tehát teljes mértékben, kiemelkedő színvonalon meg is valósította, mely által a monográfia az európai joggal foglalkozó szakemberek számára megkerülhetetlen, az érdeklődők számára pedig izgalmas olvasmányélményt ígér.

Vadász Vanda*

⁶ Pl. az egyirányú reformkísérleteket taglaló alfejezet mintapéldája a *Mecsek-Gabona*-ügy.

* Tudományos segédmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.

E-mail: vadasz.vanda@tk.mta.hu.